

NÖROFİLOZOFİ: POETİK TOPOGRAFYA ve VİCDANIN GEOMETRİSİ

Filozof Ahtapot

Filozof Meşe

İmdat Demir

ÖZET

Zihin, laboratuvarından çok evin mutfağına benzer: koku, ışık, doku ve ritimle açılır; belirsizlik, etik bir talimdir. "Nöral özne–yerel bilinç" eksenini, beynin evrensel imkânını mahallenin ritmiyle yoğurur; hipokampus kokuyla, prefrontal bölge gürültüyle, limbik katman hatırayla çalışır. Beyin–şehir benzetmesi, dikkat vergisinin ve düşük voltajlı tahakkümün haritasını verir: korna, bildirim, "acil" dili yürütücü freni aşındırır; sessizlik bir adalet biçimidir. WBW (beyinlerarası eşzamanlılık) dayanışmada şifa, manipülasyonda sürü üretir; ritim masum değildir, niyetle renklenir. Nöroteknoloji okur (EEG, izlemler), yazar (TMS, DBS), eşler (paylaşımli dikkat); fayda ile yükseltme hırsı arasındaki sınırı nöral mahremiyet, rıza ve veri mülkiyeti belirler. Holografik beyin yaklaşımı, parçanın bütünü taşıdığını; küçük ihlâlin büyük gölgeye dönüştüğünü söyler: müfredattaki makas, şehirdeki tabela, arşivdeki eksik satır sinaptik yolları körleştirir. Poetik topografya, koku–doku–ışık üçlüsünün vicdanla kurduğu gizli anlaşmadır; rüya ise gündüzün eksik deneyini tamamlayan yeraltı belediyesidir. Heterobilim Okulu, bilginin anatomisini değil ahlâkını dert eder; ölçüyü (Yerel Bilinç İndeksi, Poetik Topografya Ölçeri, WBW Etik Skoru) vicdanla kalibre eder. Felsefe lüks değil dayanıklılıktır; düşünmeyen, başkasının algoritmasına yazgısını devreder. Son talimat açıktır: şehri yavaşlat, ritmi niyetle sınırla, veriyi şeffaf tut, küçük yalanı utandır, çocukların ritmini koru. "Beyni hızlandırmak kolay; vicdanı hızlandırmak imkânsız." Bu imkânsızlık, yenilik düşmanlığı değil—insanın onuru için yavaşlığa duyulan saygıdır.

1

SUMMARY

The mind resembles a kitchen more than a lab: it opens with smell, light, texture, and rhythm; uncertainty is an ethical exercise. The "neural subject–local consciousness" axis kneads the brain's universal capacity with neighborhood cadence; the hippocampus works with scent, the prefrontal cortex erodes under noise, the limbic layer speaks in memory. The brain–city analogy maps attention tax and low-voltage domination: horns, notifications, "urgent" language wear down executive brake; silence is a form of justice. WBW (inter-brain synchrony) heals in solidarity, herds in manipulation; rhythm is never innocent—it takes the color of intent. Neurotechnology reads (EEG, tracking), writes (TMS, DBS), and couples (shared attention); the line between benefit and enhancement greed is drawn by neural privacy, consent, and data ownership. A holographic approach says the part carries the whole; small violations cast large shadows: curricular cuts, doctored signs, missing archival lines blunt synaptic routes. Poetic topography is the hidden pact between smell–texture–light and conscience; dreams act as the underground municipality that completes daytime's unfinished experiments. The Heterobilim School cares less about anatomy than ethics of knowledge; it calibrates measures (Local Consciousness Index, Poetic Topography Gauge, WBW

Ethics Score) with conscience. Philosophy is not luxury but resilience; those who refuse to think outsource fate to someone else's algorithm. Final directives are clear: slow the city, bind rhythm with intent, keep data transparent, shame the small lie, protect children's rhythms. "Speeding up the brain is easy; speeding up conscience is impossible." That impossibility is not hostility to innovation—it is respect for slowness in the name of human dignity.

ZİHNİN POETİK ANATOMİSİ

Sabahın serininde perdeden ince bir ışık sızıyor. İncecik toz zerrelere kendi evreninde yüzerken mutfakta su ısınmaya başlıyor; kettle'dan önce burna gelen koku, dün akşam pencere eşiğine bulaşmış ihlamurun dal kokusu. Böyle açılıyor zihnin sayfası: büyük teorilerden değil, küçük bir koku hilesinden. "Zihin nedir?" diye bağırın kürsü seslerini değil; çaydanlığa vuran hafif buhar şingirtisini dinliyorum. Orada bir yerlerde, bir kararın öncesindeki tedirgin belirsizlik gövde kazanıyor. Kimi buna kuantum der, kimi kader. Ben "nefes" diyorum: nefesin aldığı risk kadar varız.

Beynin içindeki kıvılcım yazı yazmayı seviyor; voltajın düştüğü yerde suskunluk var, suskunluğun uzadığı yerde düşünce yeniden kıvılcımlanıyor. Bu yüzden "bilinç sürekli parlaktır" yalan. Bilinç sönüp yanar; yer yer titrer. Sırayla konuşmaz, koro halinde de bağırılmaz. Çoğu gece, bir cümle, uyumadan iki dakika önce kurulup sabah olmadan unutulur; büyük teori değil ama kader orada çizilir. "Belirsizlik"i doğru duymayı öğrenmeyen toplum, kendine hep korku üretir. Ben belirsizliği düşman değil, vicdanın tarlası sayarım; orada ne ekilirse ertesi gün dilde o çıkar.

Nörokuantolojinin¹ tartışmalarını dinlerken laboratuvar camının buğusu araya girer. Bazısı bilinci kuantumun pususunda ararken bazısı "abartıyorsunuz" diye homurdanır. Doğrusu şu: herkes kendi korkusunu ispatlamak ister. Benim payıma düşen, bu tartışmayı bir ahlâk düşüncesine çevirmek. Evet, nöral ölçekte belirsizlik var; peki bu, sorumluluk duygusunu büyütüyor mu? Çünkü sorumluluk, kesinliğin değil tereddüdün çocuğudur. "Ne yaptığımı tam bilmiyorum ama yaptığım şeyin hesabını veririm." İşte özne burada doğar. Özne, laboratuvar tezgâhında değil; birinin gözünün içine bakarken, bir kelimeyi söyleyip söylememeye karar verirken doğar. O anın fiziği, kelimedden ağırdır.

Mahallî bir hava olmadan bu hikâyeye olmaz. Zihin evrensel bir makine değil; kokusu olan bir oda. Dilin aksanı, çocukluğun sokağı, mahalle fırınının önündeki sırada duyulan sabırsızlık—bunlar korteksin haritasını değiştirir. "Nöral özne–yerel bilinç" dediğim tam bu: beynin donanımında duran evrensel imkân, yerel ritimle şekil alır. Aynı melodiyi iki şehirde farklı söylersin; hatta aynı evin salonu ile mutfağı arasında bile ton değişir. Bir ülkenin dili inceldikçe karar alma biçimi değişir; kelimeler kaba ve az ise öfke hızlı, merhamet kısa sürer.

¹ **Nörokuantoloji:** Zihnin oluşunu, karar anındaki tereddüdü ve "ben" in doğuşunu belirsizliğin fiziğiyle birlikte okuyan bir düşünce alanı; metin bağlamında, kesin bilgi hamasetine karşı nefes alanı açar, şiiirin sezgisiyle laboratuvarın ölçüsünü yan yana getirir; teorik bağlamda kuantum salınımı, süperpozisyon, ölçüm sorunu ve olasılık genişliğini bilinç eşiğindeki seçime bağlayarak "özne"yi determinist zincirden kurtarır; Türkiye bağlamında ise tören diliyle gündelik tereddüt arasındaki çatlağı görünür kılar—müfredatın tek sesli kesinliklerine karşı, etliğin gecikmeli yargısını savunur, rıza üreten teknolojik hızın karşısına yavaş, sorumlu bir muhakeme çıkarır; —**Filozof Kirpi:** "Belirsizliği öldüren her iktidar, beynin vicdanında ölü bölge açar."

Seçim geceleri, haber alt yazıları, cenaze evlerindeki fısıltı ortak bir ritimdir. O ritmin üstünde düşünür, altta sakladığımızdan utanırız.

Beyni şehre benzetmek kolay; bazen tembelce de. Ama benzetmeyi tümünden çöpe de atamam. Çünkü bazen gerçekten sokakları dolaşırken korteksin kıvrımları gibi hissediyorum yolları: bir yerde hafızanın çıkmazı, öte tarafta geleceğe açılan geniş bulvar. Prefrontal² bölgede “yarın”ı planlamak çarşı projesi gibidir; hevesli, pahalı, ve çoğu zaman abartılı. Limbik katmanda eski fotoğraflar durur; utanç, gurur, kırgınlık—hepsi birer çekmece. Hipokampus³ ise, kaybettiğin anahtarı bulduğun çekmece: bir haritacı ihtiyar; pek konuşmaz, elini taşlara sürer, “şurası sana benziyor” der. Bu şehirde gürültü fazlaysa, zorba bir yönetmelik dolaşıyor; bildirim yağmurları, trafik kornaları, gereksiz anonlar. Sükûnet olduğu günler de var: akşamüstü ışığının masaya sürtündüğü, eski şarkının pencereden içeri sızdığı, kimsenin kimseyi zorlamadığı saatler. Şehir — beyin — aynı anda hem şeytan hem melek olabilir; mesele hangi sesin dümeni elinde tuttuğu.

Ritmin politik gücünü tribünde öğrendim. Bir derbi öncesi, kapıda turnike, elimde bilet, göğüste davul gibi vuran bir beklenti. İki hece, üç nota, on bin kişi. Duygular eşleniyor, bedenler aynı anda nefes alıyor. “Beyinlerarası İletişim Ağı”nın⁴ en eski sürümü, işte o marş. Somut kablo yok ama ritim kablosu var. Güzel mi? Kimi gün evet. Tehlikeli mi? Çoğu gün evet. Çünkü aynı eşlenme, yanlış bir cümleyi alkışlatabilir; elleri, gözleri, hatta dişleri aynı anda sıkabilir. Ritim ahlâk istemez; ona ahlâkı biz veriyoruz. Bu yüzden ben her güçlü melodide küçük bir şüphe taşıyorum: kimin sesini susturuyor, kimin sesini yükseltiyor? Eşzamanlılık, empatiyle buluşmazsa sürüye dönüşür.

Teknolojinin kulağımıza fısıldadığı yeni vaatleri görüyorum. Beyin–bilgisayar arayüzleri, duyguyu ölçmek, dikkati yönlendirmek, hafızayı netleştirmek—kulağa çekici. Fakat kimin elinde? Verinin mülkiyeti kime ait? Bir sesli asistanın, öfkeye meyilli olduğumu benden iyi bilmesi huzur değil, kelepçedir. WBW'nin iki yüzü var: dayanışma için kurulduğunda afetin ortasında bir hayatı kurtarır; manipülasyon için kurulduğunda bir

3

² **Prefrontal bölge:** Metin bağlamında “yürütücü akıl”ın sahnesi; niyeti plan'a, dürtüyü frene, sezgiyi karara çeviren kapı eşiği—düşüncenin aceleyi terbiye ettiği yer; teorik düzlemde dorsolateral alan çalışma belleği ve sıra kurmayı üstlenirken ventromedial–orbitofrontal devreler ödül/ceza, risk/itibar ve toplumsal sezgiyi tartar; dopaminerjik ton, inhibitör interneuronlar ve ağ düzeyi senkroni (β - γ bantları) bu ince dengeyi taşır, küçük uyku açığı ve kronik stres bu dengeyi kaydırır; Türkiye bağlamında bildirim yağmuru, “acil” kültürü, sınav–trafik–bürokrasi üçlüsünün gürültüsü prefrontal freni zayıflatır, kısa yola meyli çoğaltır ve nezaketi lüks, ertelemeyi suç sayar; — **Filozof Kirpi:** “Prefrontalin ışığı sönünce karar, niyet değil gürültü olur.”

³ **Hipokampus:** Metin bağlamında hafızanın mimarı ve yön duygusunun gizli haritacısı; yaşantıyı sahne–zaman–koku olarak paketleyip “bugün”den “yarın”a taşıyan sessiz kâtip—unutmayı budayan, anıyı filizlendiren iç usta; teorik düzlemde epizodik bellek ve mekânsal haritalamada CA3'ün tamamlama, dişli girusun ayırma işlevleri, CA1'in ince ayırım duyarlılığı; theta ritmi ve uyku sırasında keskin-dalga “ripil” tekrarlarıyla konsolidasyon, stres/kortizol yükünde kırılma ve yetişkinlikte sınırlı nörojenez penceresi; Türkiye bağlamında sınav uykusuzluğu, şehir gürültüsü ve “hep acil” gündemi, anı ağlarını zayıflatıp mekânsal dikkati köreltiyor; arşivlerin yanması, tabelaların yer değiştirmesi, parkların kesilmesi yalnız şehri değil beyin iç haritasını da deliyor; — **Filozof Kirpi:** “Hipokampus, ülkenin vicdan atlasıdır; haritayı yaktığında yolunu değil, kendini kaybedersin.”

⁴ **Beyinlerarası İletişim Ağı (WBW):** Metin bağlamında aynı ritme tutunan zihinlerin kurduğu görünmez köprü; sözsüz işaretlerle dikkat, duygu ve niyetin senkronlandığı, koro etkisiyle yalın bir sesi bin göğüste yankıya çeviren ortak nefes alanı; teorik düzlemde EEG/fMRI hipertaramada kişi–kişiyeye faz kilitlemesi, theta–alfa eşzamanlılığı, ayna nöron devreleri ve sosyal entrainment üzerinden ortak biliş/duygu taşıyıcısı olduğu kadar, hedefli uyarımla (BCI/TMS, duygu kurgulu medya) manipülasyona açılan bir kanal; Türkiye bağlamında zikir halkası, stadyum tezahüratı ve miting marşı aynı protokolün kadim sürümleri iken, afet sonrası ortak nefes uygulamaları ve sınıf içi ritimle sakinleştirme iyiye örnek, “son dakika” gürültüsü ve kişiyeye göre duygusal propaganda kötüyeye örnek oluşturur; **Filozof Kirpi:** “Aynı ritim merhameti çoğaltırsa şifa, körleştirirse sürü doğar.”

seçimin kaderini “alışveriş sepeti” basitliğine indirger. Nöral mahremiyet⁵, insan haklarının son eşliğidir; o eşik bir kez geçilirse geriye yalnızca “rızası alınmamış bedenler” kalır. Rızası alınmamış beden, şenlikli pazarda sergilenen suskun şeydir—adına “kullanıcı” dersin, gerçekte “sergi malı”dır.

Belirsizliğe geri dönmek istiyorum; orada içim ısınır. Çünkü kesinliğin, özellikle politik kesinliğin, nasıl taş kesildiğini gördüm. “Böyledir” diye başlayan cümlelerin nasıl can yaktığını, bir yönetmeliğin soğukluğunun bir çocuğun oyun hevesini nasıl söndürdüğünü gördüm. Belirsizlik—evet—insanı tedirgin eder; fakat iyi kullanıldığında şefkat üretir. Tereddüt, sert karardan daha merhametlidir; “bir bağlam daha var mı” diye sorar, “yanılıyor olabilir miyim” diye bakar. Zihnin kuantum hissi, Heterobilim Okulu’nda bir teknik değil, ahlâk talimidir: acele etme, tart. “Bilmiyorum”u kirlitemeyelim; o cümle, düşüncenin ana rahmidir.

Bu toprakların kokusu olmadan konuşmak eksik kalır. Çayın ağırlaşan buharı, yağmurla ıslanmış toprak, mayıs akşamı bir sokaktan sızan köfte dumanı, bir cami avlusunda kına ile karışan deterjan kokusu... Bilincin poetik topografyası⁶ bu karışımında kurulur. Kokular sinaptik bir soyağacı çıkarır: kiminle buluştun, kime kırıldın, nereye döndün. Koku, teoriden daha adil bir arşivdir; yalansızdır çünkü sahibidir. Kimi yönetimler bu arşivi bozmak ister; kokusuz mekânlar üretirler: plastik, klimalı, parfümlü. Kokusu olmayan yerde hafıza zor tutunur; orada satış kolaydır. Parfümlü sessizlik, rıza devrinin resmi dilidir.

Rüya, zihnin gece vardiyası. Akıl, gündüz mesaisinde yazamadığını orada yamalar. Saçma dediğimiz şey çoğu zaman aklın utandığı gerçektir. Rüyada, okul ziline sesiyle hastane monitörünün bip’i birbirine karışır; anne sesi ile spiker tonu aynı koridorda yürür. Uyandığında “hiçbir şey anlamadım” dersin, ama günün bir yerinde, ansızın, rüyanın ucundan bir kıymık çıkar ve kararı oradan verirsin. “Rüya, ahlâkın laboratuvarıdır” cümlesini ilk kurduğumdan beri peşimi bırakmıyor; laboratuvarında yapılmayan deneyler, uykuda yapılır. Bu yüzden rüyayı küçümseyen akıl, kendi karanlık odasını mühürlemiş akıldır.

Bir ülkenin arşivinden silinen bir satırın gölgesi yıllarca uzar. Sınıf kitaplığından çıkarılan bir hikâyeye, on yıl sonra bir mahkeme kararında yankılanır; çünkü parça, bütünü gizlice taşır. Holografik etik dediğim şey budur: küçük kararların büyük yankısı. “Kimse görmedi” diye atlanan bir imza, toplumun yüz hatlarına çekilmiş ince bir bıçaktır. Bilim buna dair ölçü önerebilir, yasa ceza tayin edebilir; ama vicdanın terazisi başka çalışır. Vicdan, “kanıt yükü” aramaz; iz sürer. İz de çoğu zaman sese değil, sessizliğe yapışır.

⁵ **Nöral mahremiyet**, metin bağlamında, zihnin iç kıvrımlarına dokunan bütün okuma–yazma girişimlerine karşı “iç alanın dokunulmazlığı”dır; düşüncenin henüz söze dönüşmemiş titreşimini, duygunun eşliğini, hatıranın kıvılcımını ticari merak, kurumsal gözetim ya da siyasal mühendislikten koruyan etik bir sınır; kuramsal bağlamda beyin-bilgisayar arayüzleri, nöromodülasyon, duygu/niyet çıkarımı, dikkat izleme, WBW/entrainment ve biyobelirteçler gibi teknolojilerle veri egemenliği, rıza, amaç-sınırlama, asgari toplanma, tersine çevrilebilirlik (opt-out), diferansiyel mahremiyet ve “nörohaklar” ilkeleri kesişir: nöral veri yalnız kişisel değil, **kişilik kurucu** kabul edilmeli; rıza tek seferlik değil, **süreç boyunca yenilenebilir** olmalı; toplanan sinyal “ölçüm” diye masumlaştırılmaz, çünkü sinyalin kendisi gelecekte karar hakkını etkileyebilir; Türkiye bağlamında sağlık–eğitim–savunma alanlarında hızla artan sensörlü sistemler, kamu/özel işbirlikleri ve platform ekonomileri nöral veriyi görünmez “işletme girdisi”ne çevirmeye yatkın; bu nedenle şeffaf saklama politikası, bağımsız denetim, izlenebilir erişim kaydı, sızdırmazlık garantisi ve “amaç dışı kullanım yasağı” kanuni ve kurumsal düzeyde yazılı olmalı; aksi halde “dikkat artırma”, “verimlilik”, “güvenlik” gibi cilalı başlıklar, zihnin iç odasını açık ofise çevirir; **Filozof Kirpi**: “Beynin kapısı kilit değildir—vicdandır; anahtarı kaybedersen, içeride kalan artık sen olmazsın.”

⁶ **Bilincin Poetik Topografyası**: Metin bağlamında bilinç, yalnız “düşünce içeriği” değil; koku, ses, ışık ve doku tarafından çizilen, anıların ve duyguların birlikte katlandığı şiirsel bir haritadır; teorik bağlamda Bachelard’ın mekân-imege poetikası, Merleau-Ponty’nin bedenlenmiş algısı, Warburg’un imgeler atlası ve nöroestetik/nörofenomenoloji hattı (Damasio, Zeki, Varela) bir araya gelerek duyuusal-zamansal-mekânsal katmanlarda çalışan bir “vicdan kartografyası” sunar; Türkiye bağlamında ise tören dili, stadyum ritmi, cenaze ağdı ve gündelik koku peyzajı (çay, yağmur, deterjan) bilincin yerel kıvrımlarını belirginleştirir, şehir gürültüsü ve “acil” kültürü prefrontal freni aşındırırken şiir ve sükûnet bu haritanın etik ölçeğini geri çağırır; **Filozof Kirpi**: “Bilinç bir metin değil, kokulu bir haritadır; yolu kaybedenler önce şiiri silenlerdir.”

Peki bilimle şiirin ilişkisi? Ben aralarını bulmaya çalışmam; ikisi birbirini zaten çağırır. Bilim, ritmi olmadığına taş kesilir; şiir, düşüncesi olmadığına köpük. Heterobilim Okulu'nda ikisinin ortak işi şudur: insanı eksik bırakmamak. İnsan eksik kalmayı da sever, evet; çünkü eksiklik sığınaktır. Ama biz sığınakları çoğaltmak için değil, evleri elden geçirmek için yazıyoruz. Evin sıvası dökülüyorsa üstüne poster asmak yerine sıvayı tamir edeceğiz. Dil, sıva; ritim, iskele; düşünce, demir. Ev ayakta kaldığı sürece, komşunun ışığı da yanar.

Bütün bu lafları "teori" diye toplamak mümkün. Ama ben bugün "ikaz" demek istiyorum. Zihin, satılacak bir ekran değil; ölçüme teslim edilecek bir organ da değil. Zihin, kendi hatalarıyla güzelleşen bir ülke gibi; yan sokakları, bozuk kaldırımları, kararmış duvarlarıyla hakikate daha yakın. "Mükemmellik" takıntısı, beyni plastiğe çevirir. Kırık bir fincan, bazen en iyi hafıza kabıdır; çünkü kırığı oradadır, saklamaz. Bizim metinlerimiz de öyle olmalı: hatasını saklamayan, kusurunu süslemeyen.

Şimdi bir cümlelik, ama kendi kendini duyuracak kadar ağır bir not bırakıp çekileyim:

"Beyni hızlandırmak kolay; vicdanı hızlandırmak imkânsız."

Bu imkânsızlık, bilimin eksikliği değil; insanın onurudur. Onuru hızlandırmaya kalkan her el, önce kendi ellerini görsün—temiz mi, kana mı, yoksa sadece parfüme mi bulanmış?

Akşam oluyor. Balkon demiri soğuk, şehir ışıkları kesik kesik nefes alıyor. Çaydan kalan son ılık yudumu içip pencereyi kapatıyorum. Zihnin poetik anatomisi, bugünlük susuyor. Yarın yine konuşur; çünkü konuşmasa, ben eksik kalırım. Konuştuğunda da illa büyük teoriler sıralamaz—kapı tokmağındaki pası gösterir, yeter. Orada, pasın dibinde, ahlâkın mikyası saklıdır.

HOLOGRAFİK BEYİN VE HAFIZANIN ŞEHİR PLANI

5

Kapının dili paslanmış; açarken ince bir cıvırtı. O tek ses, sabahın erkeninde bütün bir geçmişi çağırıyor. Demir, çocukluğumun apartman kapısındaki aynı tınıyı buluyor; elim bir anlığın içinde uzuyor, bir gölge daha ileriye atılıyor. "Holografik" denen şey tam burada: parça, bütüne pencere açıyor—şatafatlı teori değil; pasın içindeki saklı yankı.

1. Parçanın Ağırlığı

Bir koku... bir gölge... bir ses. Hipokampus buna dil döküyor: yerini, yönünü, utancını, sevincini haritaya işliyor. "Her parça bütünü taşır" cümlesini ilk kez kitapta okuduğumda soğuk gelmişti; sonra annemin dolabından sızan naftalin kokusu, bir otobüs terminalinin yağla karışık dumanı ve bir okul koridorundaki cilalı zeminin kış akşamı kayganlığı birleşti. Orada anladım: bütün, parçaya borçlu. Parçayı saygısızca attığında, bütünün bir yanı düşüyor.

Türkiye'de hafıza çoğu zaman avluda kurulur. Yorgun bir plastik sandalye, çayın üstünde gezinen buhar, yaşlı bir teyzenin tek kelimelik "hıh" deyişi; hepsi bir şehrin sinaptik⁷ köprüsünü örüyor. Arada arşivi yakanlar,

⁷ **Şehrin Sinaptik Köprüsü:** metin bağlamında şehir, artık yalnızca fiziksel bir mekân değil; sinirsel bir ağın metaforu, düşünce akışlarının kamusal karşılığıdır. Caddeler, otoyollar ve dijital hatlar, tıpkı nöronlar gibi sinapslarla bağlanır; köprüler yalnız taş ve çelikten değil, dikkat ve hatıradan yapılır. Kuramsal bağlamda bu kavram, nöroantropolojide "kolektif sinir sistemleri", nöroestetikte "algısal topografya", kent sosyolojisinde "mekânsal hafıza ağları" kavramlarıyla keşşir. Şehirdeki köprüler —Boğaziçi, Galata, Haliç— artık yalnız iki kıyıyı değil, iki bilinci bağlar: mimari, sinirbilime döner; taş, düşünceyi iletir. Türkiye bağlamında bu, İstanbul'un kent sinapsı olarak tarih, göç, inanç ve trafiğin birbirine karıştığı yerdir: ışığın bir yakadan diğerine

müfredatı budayanlar, fotoğrafı kırpanlar çıkıyor: "Gereksiz" diyorlar. Gereksiz olan hafıza değil; aceleyle örtölmek istenen iz. İz kapanmaz; gece uyku aralarından sızar.

Şunu açık söyleyeyim: hafızayı konuşurken bilimsel terimi parlatıp kokuyu unutursak, vahşi bir estetikçiliğe düşeriz. Heterobilim Okulu'nun derdi bu değil. Biz parça ile bütün arasındaki etik sözleşmeyi kurcalıyoruz. Çünkü "küçük" diye susturduğün şey, yarın bir çocuğun yüz hatlarına gölge diye düşer.

2. Şehrin Sinapları (ve Gürültünün Zulumü)

Şehir dediğün ağdır; kaldırımlar, duyuşal akslar; meydan, prefrontal bir kavşak; arka sokak, limbik saklanma yeri. Bir kavşakta ısrarla çalan korna, günde yüzlerce kişiye mikro şok yolluyor; akşam yaşanan sabırsızlığın nörolojik nedeni çoğuş zaman budur. Bunu ciddiye almayan yöneticinin "nüfus yönetimi" dediğşi şey, aslında düşük voltajlı eziyettir.

Bir gün Eminönü'nden Karaköy'e yürürken fark ettim: simit dumanı, deniz tuzu, elektronik eşya dükkânının plastik kokusu, martının paslı çığığşı; beynim her on adımda başka bir haritaya geçiyor. Holografik beyin burada canlı: aynı kişi, birkaç dakika içinde birkaç kişi oluyor; anıdan anıya, duygudan duygunun öbür ucuna. İktidar, bu geçişleri ya düşüncesizce körleştirir (tek ses, tek şerit, tek ritim) ya da bilinçlice huylandırır (her yer alarm, her yer uyarı, her yer "acil"). Bir ülke, vatandaşının korteksini bu kadar tedirgin tutmaya hakkı yok.

Sessizlik yalnız lüks değildir; adalettir. Kordonun rüzgârından geçen şu yumuşak "f" sesi, parasempatii⁸ devreye alır; kalp ağır ağır normaline döner. Bir mahalleye ağaç dikmek, sadece gölge değil, sinaptik fren sağlar. Betonlaştırılmış bir kent, beyni sürekli tetikte bırakır; tetikte kalan zihin, nezaketi unuttur.

6

3. Ritim ve Eşzamanlılık: Ortak Nefesin İnce Çizgisi

Bir marşın ilk üç notası, on bin kişiyi tek göğüş gibi şişirir. Bu büyüyü inkâr etmiyorum; hatta sevdiğim anlar var. Ama ritim, niyeti gizlemek için de iyi olur. Eşzamanlılık, empatiyle buluştuğunda koro; kinle buluştuğunda sürü. WBW (Beyinlerarası İletişim Ağı) kabloyla değil, kadim ritimle kurulmuştu zaten: zikir

sıçrayışşı, sinaptik bir potansiyel farkıdır; köprü, yalnız ulaşım değil, zihinsel geçiştir.

Filozof Kirpi: "Köprü yıkılırsa şehir ikiye bölünür; ama köprü unutulursa zihin ikiye ayrılır."

⁸ **Parasempati:** Metin bağlamında "parasempati", gerçek empatiyi taklit eden fakat sorumluluğuşa, riske ve eyleme bağlanmayan **yan-duyarlık** hâlidir; duygulanım jesti vardır, bedeli yoktur—paylaşır, ağlar, beğenir ama elini taşın altına sokmaz; kuramsal bağlamda duygudaşlığın iki ayrımı (duygulanımsal vs. bilişsel empati), ayna nöron etkinliğşi, oksitosin/dopamin döngüşü, "merhamet yorgunluğuş", "erdem sinyalleme" (virtue signaling), "slacktivism" ve ahlâkî lisanlama bulgularıyla açıklanır: kişi başkasının acısına kısa süreli eşduyum gösterirken, ağ-toplumsal pekiştirme (beğeni/retweet) ödülü sayesinde **empati hissini eylem yerine ikame eder**; Decety-Jackson çizgisindeki empati düzenekleriyle Batson'un "gerçek yardım motivasyonu" ayrımı arasındaki boşluk tam burada belirir, yani **duygu var, yük yok**; WBW/ritim eşzamanlığşı, kitlede duyguyu hızla senkronlar fakat niyeti derinleştirmeden dağılma üretir; Türkiye bağlamında afet sonrası kısa ömürlü kampanya coşukları, yasin "trend"e dönüştüğü zamanlar, miting ve stadyumlarda koro halinde üretilen ve ertesi gün buharlaşan duyarlık jestleri parasempatiiyi görünür kılar; taziye metinlerinin kalabalık ama sahada gönüllü sayısının az oluşuş, yardım kuyruğuşunun selfie'si, "gündem oldu—tamam" ferahlığı tipik belirtilerdir; Heterobilim Okulu'nda parasempati, estetik duyguyu **etik sorumluluğuşa** bağlamayan, poetik topografyada iz bırakmayan geçici bir sinaptik parlamadır; **Filozof Kirpi:** "Gözyaşı bedel ödemezse buhar olur; empati, ter kokmadıkça yalnızca sahnedir."

halkasında, tribünde, ağıt sofrasında. Teknolojinin bunu “ürünleştirmesi” yeni—ritmin hakkını vermeden ritim satmaya kalkışmak, vicdan kaçakçılığıdır.

Bir politik mitingin müziği ile bir reklam jingle’ı arasındaki fark çoğu kez yalnızca niyettir; yapı aynıdır: tekrar, vurgu, yükselme, çözümlenme. Bazen bir meydanda aynı anda yükselen slogan, birkaç sokak ötede bir kapı önünde suskun bir bakışla kırılır. Holografik düzende ikisi de aynı bütünü taşır: toplumsal gerilim. Ben ritme karşı değilim; ritmin masumiyetine karşıyım.

4. Arşiv, Müfredat, Sansür: Makasın Beyne Attığı Dikiş

Bir tarih satırını yerinden oynatmak, bir kütüphaneyi küllüğe çevirmek kadar acımasızdır. Müfredatın sessiz harfleri değiştiğinde bunu çocuk fark etmez; ama yıllar sonra bir oy sandığının başında, bir mahkeme kararının gerekçesinde, bir heykelin kaidesindeki cüceleştirilmiş cümlede yankılanır. “Küçük bir düzeltmeyi” diyen memurun geceleri sol gözünün isteksiz seyirmesini ben bilirim. Beyin o dikişi kabul etmez; içerde kaşınır.

Şehirdeki tabela, duvardaki grafiti, bir avluda panoya asılmış siyah beyaz bir fotoğraf, bunlar hep hafıza işaretleridir. Onları sökmek yalnız estetiği bozmaz; sinaptik yolları körleştirir. Bir milletin hipokampusüne makas atmak kolaydır; dikiş tutturmak zordur. Tutan dikiş de iz bırakır; o izi görmek istemeyen göz, günün birinde başka bir yerde—hiç ummadığı bir cümlede—yanar.

5. Rüyanın Yeraltı Haritası

Gece. Şehir gürültüsünün üstünü örten koyu bir tül. Rüya kalkıyor, sisin içinden öne çıkıyor. Orada kurallar farklı: baba sesiyle beden eğitimi öğretmenin düdüğü aynı koridorda çınlıyor; sınıf kapısı ile ameliyathane kapısı aynı menteşede gıcırıyor. “Saçma” diyerek uyandığında, rüya sinsice çekmecesine sığıyor. Gün içinde iki kelimeyi yan yana getirirken elini yönlendiren o hafif titreşim his, nereden sanıyorsun? Rüyadan. Rüya, beynin yeraltı belediyesi; gündüz işçinin kaçıracağı çatlağı gece tamir ediyor. “Rüya, ahlâkın laboratuvarıdır” demek iddialı görünür; iddia değil, itiraf.

6. Koku, Doku, Işık: Poetik Topografyanın Malzemeleri

Bir metropolü kokusuzlaştırmak, şiiri susuz bırakmaktır. Parfüm şelalesi ile deterjan kombosu, çarşıyı modern ve steril gösterir; hafızayı siler. Koku hafızası yalancı değildir: yağmur toprağında annemin gül suyunu, karanlık apartman boşluğunda çocukluğun pasını, sobalı evin kurumunu saklar. Doku da öyle: merdiven trabzanının soğuğu, plastikten alışveriş torbasının yorgunluğu, bir ahşap masanın kıymığı. Işık ise—akşamüstü ışığının perdeye vurup salonda sarı bir göl bırakışı—alışkın olduğun ritmi çağırır. Poetik topografya, süslü bir cümle değildir; bu üç malzemenin—koku, doku, ışık—beyinle yaptığı gizli anlaşmadır.

7. WBW'nin İki Yüzü (ve Mülkiyetin Sessiz Sorusu)

Teknoloji, ritmi ürüne, duyguyu veriye, dikkati pazarlık unsuruna çevirince mesele keskinleşti. Verinin mülkiyeti kime ait? Bir şirketin senin kararı vermeden önceki “titremeni” benden önce bilmesi, ilerleme değil; gasp. WBW'nin dayanışmacı yüzü kıymetlidir: afet ortamında ortak dikkat alanı, travma sonrası birlikte nefes

çalışması, kolektif öğrenme havuzu. Ama istismar yüzü daha kurnaz: kişiye göre ritim, kişiye göre öfke dozu, kişiye göre umut simülasyonu. "Rıza"yı çerezlere gömen her metin, vicdanla dalga geçer.

Nöral mahremiyet, insan haklarının son kapısı. Bu cümle süslü değil; yalın bir uyarı. O kapı bir kez kırılırsa, geriye siyaset değil—dizayn kalır; meclis değil—pazarlama; seçim değil—A/B testi.

8. Holografik Etik: Küçük Hata, Büyük Gölge

"Büyük suç" diye bir şey var elbette; ama ülkeleri çürüten çoğu kez küçük ihlallerin toplamıdır. "Nasılsa benden istenmedi" diye görülmeyen bir evrak; "küçük çıkar" diye normalleştirilen kayırma; "bana dokunmadı" diye yutulan haksızlık. Bütün, parçadan taşar. Bir kurumun koridorunda söylenen tek bir yalan, bir sene sonra bir sınıfta bir çocuğun sesine kısıma olarak döner. Holografik etik, teorik incelik değil; gündelik dürüstlük işçiliğidir.

9. Hafızanın Coğrafyası: Yerel Ses, Kozmik Yankı

Bu toprakta bellek, tasavvufun iç çekişiyle taşranın sarkazmı arasında gidip gelir. Bir kahvehanede aynı anda hem "oluruna bırak" sesi hem "böyle gelmiş böyle gider" küskünlüğü duyulur. İkisi de nöral mod, ikisi de siyasal sonuç üretir. Çeşitlilik oksijendir; tek ses hipoksidir. Aynı melodinin ısrarla her yerde çalındığı yerlerde beyin ritimden kusar; sonra ya duyarsızlaşır ya da patlar. Bir ülkenin onuru, farklı ritimlere katlanabilme sabırdır.

8

10. Sahadan Mikro-Sahneler (Türkiye)

— Derbi Öncesi Köprü: Sisli bir sabah, köprü üstünde sarı-lacivert ve kırmızı-siyah atkılar, aynı nemli rüzgârı paylaşıyor; martılar, her iki renge de eşit mesafede. "Biz ve Onlar" cümlesi daha marş başlamadan önce kuruluysa, ritim zaten manipüle edilmiştir.

— Cenaze Evinde Ağıt: İnce bir tül perde, içeride yarı loş ışık, dışarıdan ayak sürüme sesi. Kadının içinin burulduğu o esnada, odanın köşesindeki küçük buhurdanın kokusu—belki adaçayı—amigdalayı açıyor; göz, göze bakamıyor. "Unutulur" diyenlere bardaktan bir fısıltı: unutulmaz; şekil değiştirir.

— Okul Koridorunda Duyuru: Plastik panoda yeni yönetmelik; harflerin fontu daha sert, cümle daha kısa, nokta daha sık. Çocuk fark ettiğini sanmıyor; ama iki gün sonra aynı çocuk sınıfta söz isterken, sesini bir ton daha alçak tutuyor. Makas, beynin kıyısından geçti.

11. Şiir: Bütünü Çağırma Sanatı

Şiirin bilime fren olduğunu söylemiştim; bir şey daha: şiir, bütünü çağırmanın en nazik yoludur. Bir kelime doğru tonla söylenince bir ülkenin gövdesi sarsılır. O yüzden devletler şiiri sever gibi yapar ama şiirden ürker; çünkü şiir, parçada saklı yalanı ifşa eder. "Şiir fazla duygusal" diyen teknik akla gülerek değil, sabırla cevap vermek gerekir: İnsan duygu ile karar verir; teknik, kararın kılıfıdır. Kılıf güzel olabilir; ama içinde ne taşıdığını soracağız.

12. Kapanış: Şehri ve Beyni Yavaşlat

Holografik beyin, bize bir görev veriyor: şehri yavaşlat; hafızayı kokuyla, dokuyla, ışıkla yeniden bağlı tut; ritmi niyetle kontrol et; veriyi rıza ile tut; küçük yalanları utandır. Yöntem: büyük değil; sebat. Bir paragrafa saklanan doğruluk, bir kentin onurunu taşır. Bir çocuğun gözünde sönmeyen merak, bir parlamentodan daha kalıcı olabilir. Çünkü bütün, parçadan yürür.

Gece hafifçe serinliyor. Elimi pencere demirine koyuyorum; metal, aniden geçmişi konuşuyor. "Beyni ölçmek bilimdir; hafızayı korumak erdem" demiştik; bugün buna bir satır ekleyip sandığa koyuyorum: Erdemi korumak için şehri susturmayı değil, şehri dinlemeyi öğren. Dinlersen, pasın içinden gelen o küçük cıvırtı bile doğru yere götürür.

NÖROTEKNOLOJİ VE WBW'NİN SİYASETİ

Sabah ekranı açarken göğüsteki hafif gerilimi hissediyorum. Ten, parmak uçlarında minik bir elektrik dolaşmış gibi. Bildirim sesini kıstım; yine de sessizliğin içinde bir uğultu var. Sanki telefon nefes alıyor. "Teknoloji yalnızca araçtır" diyen o rahat cümle, bugün bana fazla temiz geliyor. Araç bazen sürücünün önüne geçer; direksiyona değil, nabza dokunur. Nöroteknoloji⁹ dediğimiz alan tam burada sertleşiyor: okuyan, yazan, eşleyen sistemler. Okuyor (EEG, fMRI, göz takip), yazıyor (TMS, tDCS, implant), eşliyor (paylaşımlı dikkat, ortak ritim). Kâğıt üzerinde düzenli; gerçek hayatta, terli bir pazarlık.

Sokakta yürürken bir reklam paneli gözümün açısını yakalıyor; "bana bak" demek için değil, "zaten baktın, teşekkürler" demek için. Göz bebeğinin mikrosaniyelik genişlemesinin ticari değeri var. Kalp atışındaki minik hızlanma, bir veri setinde "dönüşüm" diye parlıyor. Bu pırıltıya itirazım var: parıltı bizim değil. Bizim olan, terimizin kokusu; o kokunun tarihçesi. Pırıltının sahibi platform; veri, bizim üstümüzden geçen bir mülkiyet hattı. "Rıza verdin" diyorsun; rıza, üç paragrafı okumadan "kabul"e bastığımız bir acelecilik. Rızanın şerefine bu kadar ucuz davranmak, beynin iç kapılarına plastik anahtar dağıtmak demek.

WBW—beyinlerarası iletişim ağı—kulağa bilim kurgu gibi geliyor; oysa asırlık ritim zaten vardı. Zikir halkası, tribün, ağıt, mevlit, halay. Şimdi bu eski eşzamanlılık, cihazların parlak yüzeyinde kendine yeni bir yurt arıyor. Masum mu? Olabilir. Tehlikeli mi? Pekâlâ. Afet anında paylaşımlı dikkat alanı kurmak, enkaz başında koordinasyonu hızlandırır. Aynı araç, başka gün, bir meydanda tek sesli ajitasyona dönüşebilir. "Teknoloji nötrdür" diyenler, niyetin kılığını görmek istemiyor. Niyet, dalga biçimine gizlenir; ritim, kime ve neye hizmet ediyorsa oraya akar.

⁹ **Nöroteknoloji**, metin bağlamında zihne dokunan araçların—beyin-bilgisayar arayüzleri, kapalı devre nöromodülasyon, derin beyin uyarımı (DBS), transkraniyal manyetik/direkt akım uyarımı (TMS/tDCS), biyogeribildirim ve duygu-takip sistemleri—düşünceyi yalnız ölçmekle kalmayıp dikkat, hafıza, ağrı ve duygu eşliğini **ayar** konusu hâline getirdiği bir eşiği konuşuyoruz; bu, beyni "okunur" kılarken iradeyi de "yazılabilir" kılar ve estetik deneyimden tedavi protokollerine kadar uzanan bir alanı açar. Kuramsal bağlamda sinirsel plastikite ve ağ kuramı, kapalı-açık çevrim kontrol modelleri (closed loop), nöroestetik ve bilişsel psikolojide dikkat penceresi, WBW üzerinden kişilerarası senkronizasyon, mahremiyet/özerklik/rıza odaklı nöroetik ile birlikte çalışır; BCI sinyal işleme (EEG/ECOG), yapay algı katmanları, θ - β - γ ritim entrainment'ı ve adaptif nörostimülasyon algoritmaları için tekniğini kurarken, "kim okur?", "ne kadar?", "ne amaçla?" soruları sınırı çizer. Türkiye bağlamında kamu hastanelerinde DBS ve epilepsi için nöroizleme, rehabilitasyonda EEG-temelli geri bildirim; eğitim-teknoloji kesişiminde "dikkat artırma" pazarı; savunma ve güvenlikte duygu-tanıtma/operatör izleme; kamusal alanda ise miting/stadyum/AVM ışık-ses ritimlerinin kitle uygulanımını yönettiği pratikler görülür—burada şeffaf rıza, veri egemenliği ve bağımsız denetim yazılmadan nöroteknoloji tedavi ile manipülasyon arasında ince bir ipte yürür; **Filozof Kirpi**: "Beyni okumak marifet değildir; onu okurken vicdanın sesini kısmamak marifettir."

Bir hastane odasında yaşlı bir adamın saçlarına yapışmış elektrotları izledim. Hemşire sakin; birkaç düğmeye hafifçe dokunuyor. Adamın gözleri bir noktaya çakılı, nefes kısa. Cihazın ekranında kıpırdayan çizgiler — bilim için sıcak, torunu için yabancı bir dil. Orada aklıma şu geldi: **okuyabilmek, anlamak değildir; yazabilmek, iyileştirmek değildir.** Nöroteknolojinin kibrine karşı ilk sav: ölçüm ile merhamet birbirini otomatik üretmez. İkincisi: verinin sahibi kim? Hastanın hakkı nerede başlıyor, şirketin iştahı nerede bitiyor? Herkes “güvenli bulut” diyor. Bulut dediğin gölge yapar, yağmur indirir, ama yıldırım da çakar.

Bir üniversite laboratuvarında, gönüllü bir gencin başına yerleştirilen kapakçıklarla dikkat yönlendirme deneyi yaptılar. Ekranda beliren kırmızı nokta, gönüllünün gözünü kendine miknatis gibi çekiyor; geri sayım, mikro düzeyde kalbi hızlandırıyor. “Dikkati artırdık” diye sevindiler. O gün not defterime şunu yazdım: **dikkat artırmak ile dikkat satışı arasındaki mesafe, yalnızca bir sözleşmedir.** Sözleşmeyi kim hazırlıyorsa kârı o alır. Bu yüzden “nörobilimde ilerleme” diye alkışlanan her haberde, arka sayfada küçük bir fıslıtı arıyorum: rıza nerede, mülkiyet kimin, etik eşik nasıl?

Bir kentin gürültü haritasıyla vatandaşın amigdala aktivitesini üst üste koysan, siyaset dersine yeni bir başlık açarsın: düşük voltajlı tahakküm. Sürekli alarm tonu, sürekli “son dakika”, sürekli “kritik gelişme” — beyin bunu gerçek tehlike sanır; kortizol, adrenalin, sabırsızlık. Böyle bir ülkede nezaket lüks görünür; oysa nezaket, doğru kararın iklimidir. Nöroteknoloji, şehir planlamasının diline çevrilmedikçe, ölçülen sinyal, sokakta höykürüyor. Biz ölçtükçe, kabalık artıyor; çünkü ölçünün sahibi merhameti öğrenmedi.

WBW'nin dayanışmacı yüzünü el üstünde tutmak istiyorum. Bir deprem sonrası, farklı şehirlerdeki yüzlerce kişinin nefesini aynı uygulamada yavaşlatması ve panik atağın eşiğindeki bir çocuğun ritmini aşağı çekmesi — bunu anlatırken boğazım düğümleniyor. Mümkün mü? Evet. Basit bir nefes protokolü, bir ses, bir sessizlik; bir insanın gününü kurtarır. Aynı ağ, başka bir gün, politik bir manipülasyon için “toplu öfke hattı”na çevrilebilir. “Hedefli duygu” çağındayız: kimin hangi duyguyla kolay hareket ettiğini makine öğreniyor, kampanya planı ona göre yazılıyor. Küskün olanlara umut, öfkeli olanlara benzin, kararsızlara fanila gibi yumuşak ikna. Burada kılıf kıymetli: **özgür seçim** diyorlar; oysa seçeneklerin kokusu çoktan ayarlanmış.

Bir lisede, tenefüste, iki öğrencinin aynı telefona eğilip gülüşünü gördüm; o an WBW'nin çıplak hâli. Aynı şakanın ritmi, aynı göz çizgisinde yankı. Çocuklar masum; sorun değil. Sorun, o ritmin sahibinin, iki çocuğun sabah uykusuzluğu üzerine kurduğu pazarlık. “Ekran süresi” diye geçiştirdiğimiz, aslında dikkat vergisi. Dikkat, çağın vergisi; kimseye sormadan kesiyorlar. Nöroteknolojiye karşı çıkmak değil niyetim; tam tersine, dikkat hakkını bir **anayasal madde** gibi savunmak.

“İyi de, bu işin faydası yok mu?” var elbette. Parkinson titremesini azaltan derin beyin uyarımı; travma sonrası kabusları seyrelten protokoller; okuma güçlüğü yaşayan bir çocuğa ritimle refakat. Fakat faydanın gölgesinde “yükseltme” hırsı bekliyor: daha hızlı öğren, daha uzun odaklan, daha az unut. Yükseltmenin rıza sınırı bulanıktır; bir an sonra “yükseltmeyen” cezalı konuma düşer. İş yerinde “daha odaklı çalışan”lara ödül, geri kalanlara imalı bakış. Bilişsel elitizm, kibar dilde başlar; fiiliyatta dışlamadır. Heterobilim Okulu'nda bir cümleyi duvara asmak isterim: **kimse, yükseltmeyi reddettiği için yoksun kalmasın.**

Türkiye'ye özgü sahneleri saklamadan konuşalım. Bir kamu kurumunun girişinde turnike, günün ilk dakikasında diz çürüten sırada, güvenlikten geçen çantalar. X-ray'in yanında ekranda titreyen hatlar — metal yoğunluğu, çanta içi gölgeler. O sırada memurun yüzünde hızlı kararın çizgisi: “Geç.” Nöroteknoloji bu kapıda değilmiş gibi görünebilir; ama var. Çünkü karar alma hızını, üst kattaki toplantının “aciliyet dilini”, alt kattaki koridorun floresan ışığını, hepsi birlikte biçimlendiriyor. **Kurumsal tekinsizlik**¹⁰ dediğim, işte bu: kural var,

¹⁰ **Kurumsal tekinsizlik**, metin bağlamında, kurumun güven vermek için kurduğu düzeneklerin (prosedür, ritüel, mimari, arayüz, dil) tam tersine belirsizlik, tedirginlik ve yabancılaşma ürettiği hâl; içeride herkes “her şey yolunda” derken bedeninin küçük uyarıları (gergin omuz, sık nefes, hızlanan nabız) başka bir şey söylediğinde

ama keyfî boşluk daha baskın. Beyin buna uyumlanıyor; tetikte yaşamayı normal sayıyor. Bir süre sonra herkes sınırlı, herkes yorgun, herkes unutkan.

Bir miting alanında ses kuleleri: tiz hafif yüksek, bas göğse vuruyor. Mühendislik doğru: kelime net, ritim coşturucu. Kalabalıkla birlikte ben de bir an akışa kapılıyorum; sonra içimde bir el frenini çekiyor. Duygu, mikro dozlarla pekâlâ ayarlanabiliyor; bu bilgi bende değil sadece, üründe. **Ürün** dediğim, duygu düzenleyicisi. "Milleti ayağa kaldırdık" cümlesindeki övünç, teknik bir başarıya da dayanıyor artık; sadece hitabete değil, dalga biçimi yönetimine. Bu yüzden, siyaset bilimi kitapları güncellenmeli: retorik yetmez, ritmik spektrum analizi eklenmeli. Ve etik: hangi hedef kitleye hangi duygu kokteyli, hangi eşğin altında?

Kişisel küçük bir sahne: gece geç saatte, yorgunken, telefonum elimden kayıp halıya düşüyor; ekran, yan şeritte önerebileceği şeyleri tek tek üzerime fıslıyor. Biliyor benden önce, neyi isteyebileceğimi. "Biraz utan" diyorum kendi kendime; ekrana değil, kendime. Çünkü teslimiyetin bir payı da bana ait. "Kapat" düğmesi var; ama dikkat vergisinin sürpriz denetimleri bitmiyor. Bu anlarda, basit bir ilke bana iyi geliyor: **gündüz öğren, akşam unut**. Her şeyi değil tabii; ekranın fısıltısıyla kabaranları. Unutma hakkı, insanın kendini kurtardığı küçük bir kapıdır.

Nöroteknolojiyi yasaklayalım mı? Hayır. Yasak, beceriksiz merhamettir. Bize gereken, yavaşlatma ve şeffaflık. Yavaşlatma: yeni bir uygulama, yeni bir ölçüm tekniği, yeni bir duygusal analitik — önce nefes alacak; aceleyle yayılmayacak. Şeffaflık: veri, kimde, ne kadar kalıyor; kiminle, hangi durumda paylaşılıyor; gözetim sınırı nerede, itiraz yolu nasıl? "Kişiselleştirilmiş deneyim" cümlesi yerine **kişiselleştirilmiş rıza** istiyorum: seçeneği bol, dili sade, süre sınırlı. Rıza, dil oyunlarının arkasına saklanınca, vicdan sahneden çekiliyor.

Bir parantez açayım, kısa: **çocuklar**. Onların ritmi kırılan. Ekranla büyüyen kuşakların sinaptik alışkanlığı farklı; hızlı haz, hızlı öfke, hızlı sönme. Bunu "çürüdük" melodramına çevirmeye gerek yok; ama görmezden de gelemeyiz. WBW'nin dayanışmacı yüzünü sınıflara taşıyabiliriz: ritmi yavaşlatan, nefesi yerleştiren, merakı diri tutan küçük alıştırma. Nöroteknoloji burada iyileştirici olabilir: bildirim kesici okul modları, içerik üretiminde etik filtreler, dikkat vergisine¹¹ karşı öğrenci kooperatifleri. Ütopya gibi mi? Belki. Ama ütopya, yarınki disiplinin bugünkü provasından başka nedir?

11

ortaya çıkan o sızı—estetik parlatma ile etik susuşun çarpışmasıdır; **kuramsal bağlamda** Freud'un "tekinsiz"i (Unheimliche) bastırılmış olanın geri dönüşünü, Foucault disiplin ve gözetimi, Goffman vitrinsel rol ile arka mekânı, Lacan "Büyük Öteki"nin boşluğunu, Ahmed duygulanımsal ekonomileri, Deleuze/Guattari'nin kurumsal aksiyomatiklerini, kurumsal yönetimde ise "uyum tiyatrosu", risk aktarımı ve ölçü fetişini yan yana getirir: prosedür, çıplak tekinsizi "sönümleyici"lerle emer; estetik ve metrik, kısa konfor karşılığında uzun vadeli artık üretir; bastırılan artık, yeni bağlamlarda büyüyerek döner; **Türkiye bağlamında** plaza lobileri, AVM güvenlik kapıları, turnikeli kampüsler, steril hastane koridorları, e-devlet arayüzlerinin soğuk kusursuzluğu, törensel dille konuşulan yönetmelikler ve "acil" kültürü aynı protokolün yerel yüzleridir: herkes formu eksiksiz doldurur ama kimse gerçekten duyulmaz; deprem, pandemi, ihale, sınav, "performans" gibi eşiklerde tekinsiz, dekoru yırtıp çıkar; Heterobilim Okulu bu yüzden kurumsal tekinsizliği, estetikle perdelenmiş etik açığın adı sayar ve panzehiri "poetik muhakeme + yavaş düşünme + şeffaf sorumluluk" üçlüsünde kurar; **Filozof Kirpi**: "Kurumu şıklaştırmak, vicdanı aklamaz; tekinsizi susturmanın tek yolu, hakikati konuşturmadır."

¹¹ **Dikkat vergisi**, metin bağlamında, zihnin her uyarana ödediği görünmez bedel; bildirim, reklam, uyarı sesi, acil e-posta ve sonsuz kaydırmamanın, çalışma belleğini parça parça koparıp yürütücü işlevi yoran sürekli bir "mikro-ödenti"—zihin yorulur, karar kalitesi düşer, sabır incilir, nezaket lüksleşir; **kuramsal bağlamda** dikkat bir sınırlı kaynak (Kahneman yük kuramı), görevler-arası geçişin maliyeti (switch cost), bilişsel tıkanma ve karar yorgunluğu (decision fatigue), salience rekabeti ve ödül devreleri (dopaminerjik "novelty" arayışı), dikkat penceresinin ritimle sürüklenmesi (entrainment; θ - β - γ) ve yürütücü frenin zayıflamasıyla açıklanır;

Geldik ağır cümleye: **nöral mahremiyet**. İnsan hakkı diye saydıklarımıza bu maddeyi eklemeyen 21. yüzyıldan çıkamayız. "Beynimin izni olmadan beynime dokunma." Basit görünüyor; değil. Çünkü dokunma, artık sadece elektrik değil: koku profilleri, nabız çizgileri, mikro ifade bankaları, göz bebeği haritaları. Kimse beynime kablo takmasa da, "içimdeki ses" in hızı ve rengi **türev verilerden** sokakta teşhis edilebiliyor. O yüzden mahremiyet, teknik bir ayar değil; siyasî bir sözleşme.

Kapatırken bir şey söylemek istiyorum, yüksek sesle değil, ama net:

Beyni hızlandırmak kolay; vicdanı hızlandırmak imkânsız.

Bu, yenilik düşmanlığı değil. Tam tersine: yeniliği korumak için vicdanı sabit hızda tutma çağrısı. Hız, düşünceyi çoğaltır; ama hız, kararın hesabını verdirmez. Hesap verme, yavaşlığa ihtiyaç duyar. Yavaşlık, adaletin nefesidir.

Şimdi telefonu masanın üstüne koyuyorum. Cam yüzeydeki parmak izine bakıp gülümsüyorum: camın üstünde kalan o yağlı iz, benden teknolojiye kalan tek mülkiyet. Silmiyorum. Kalsın. Bir iz kalsın; makine, benim de makineye baktığımı anlasın. İnsan, bakışını saklamasın; bakarken sorusunu da koysun masaya. Soru olmadan teknoloji, ikna diline döner; ikna, uzun sürünce rıza sanılır. Bizim işimiz, kısa, net, kirlenmemiş bir cümle: **"Beynim benimdir; ritmim de."**

Gerisi, yavaş yavaş konuşulur.

NÖROFİLOZOFİ VE HETEROBİLİM OKULU

1. Zihnin Ahlâkla Buluştuğu Eşik

Bir sabah kalktığı anda aynada yüzüne değil, düşüncene bakabiliyor musun? Nörofilozofinin¹² ilk sorusu budur. Çünkü zihin, sadece hatırlamakla değil, hesap vermekle anlam kazanır.

mikro-uyarıların tek tek hafif ama toplamda ağır maliyeti, günün sonunda "zihinsel enflasyon" üretir—çok uyarı, az anlam; **Türkiye bağlamında** "acil" kültürü, çoklu WhatsApp grupları, kesintili toplantı rejimi, sınav–trafik–bürokrasi üçlüsünün gürültüsü ve 7/24 haber bandı, prefrontal freni aşındırır; kurumlar performans isterken çalışanlar görünmez bir harç öder, sınıfta telefon titreşimi öğrenme eğrisini ezer, evde ekran ışığı uykunun kapısını paslandırır; Heterobilim Okulu'nda dikkat vergisi, yalnız bireysel hijyen değil, etik ve örgütsel adalet meselesidir: ritüelden münâzaraya, gürültüden nefese geçmek; toplantı ve derslerde "dikkat bütçesi"ni yazılı kural yapmak; arayüzlerde sessiz tasarım, kamusal alanda düşük-gürültü politikası, işte "bildirim protokolü" şarttır; **Filozof Kirpi**: "Dikkatini ödeyerek yaşarsan gün biter, borç kalır; anlam, sessizliğe ayrılan paydan doğar."

¹² **Nörofilozofi**, metin bağlamında zihni yalnız nöronların toplamı ya da yalnız "iç deneyim" diye ayırmadan, beden–beyin–dünya üçlüsünde oluşan bir varlık hâli olarak okur; duygu, bellek, niyet ve ahlâkı hem sinaptik eşiklerde hem de tanıklığın etik yükünde birlikte tartar. Kuramsal bağlamda indirgemecilikle ortaya-çıkışçı yaklaşımlar arasındaki gerilimi (eliminatif materyalizm, açıklama boşluğu, niteliksel deneyim), bedenlenmiş/edinimsel bilişi (Merleau-Ponty, Varela), nöroetik ve nöroestetigi aynı masaya koyar; beyin haritalarıyla özgür irade, bilinç eşliğiyle ahlâkî sorumluluk, ağ dinamikleriyle benlik sürekliliği arasında **nasıl** köprü kuracağımızı sorar: Verinin sınırı nerededir, yorumu kimindir, yöntem etiği nasıl yazılır? Türkiye bağlamında tıp fakültesi laboratuvarları ile ilahiyat/amfi tartışmalarının, klinik pratik ile sınıf-siyaset gündeminin, sınav/performans baskısıyla "acil" kültürün kesiştiği yerde nörofilozofi; tedaviden reklama, eğitimden güvenliğe uzanan uygulamaların rıza-mahremiyet-özerklik ekseninde denetlenmesini, kavramların Türkçe düşünülmesini ve Heterobilim Okulu'nun "poetik topografya + vicdan rezonansı" ölçütleriyle sinanmasını ister. **Filozof Kirpi**: "Beyni anlamak yetmez; beyni anlayan insanın neye razı olduğunu da anlamazsan, felsefen değildir—sadece teknik kalır." — **Nörofilozofi kavramı kuramsal bağlamda** ise ilk olarak Patricia Churchland tarafından sistematik biçimde ortaya atılmıştır; 1986'da yayımlanan *Neurophilosophy: Toward a Unified Science of the Mind-Brain* adlı eseri bu alanın kurucu metnidir ve Churchland, felsefenin zihin, bilinç, ahlâk, özgür irade gibi kadim sorunlarını soyut tartışma

Laboratuvarında sinyalleri izlemek kolay; fakat bir bakışın içindeki korkuyu, bir sessizliğin içindeki utanmayı kim ölçer?

Heterobilim Okulu tam burada doğdu: bilginin anatomisini değil, ahlâkını aramak için. Bilmek bir ayrıcalık değil, yük. Yükün hafifliğini merhamet taşır, ağırlığını iktidar.

Bir gün Baykan Sezer'i dinlerken not aldığım bir cümle dönüp durur zihnimde: "Toplumun bilimi, toplumun ahlâkını da taşır."

O yüzden Heterobilim Okulu, bilimle ahlâkı ayıran modern yırtığı dikmeye kalktı. Beyni ölçerken vicdanı görmezden gelen her kuram, eksiktir. Zihin tek başına ışmaz; karanlığını paylaşmadıkça bilgelik doğmaz.

2. Düşüncenin Ter Kokusu

Bir üniversite koridorunda gece nöbeti tutan temizlik görevlisinin ellerinde deterjan değil, dünya kokusu var.

Düşünce oradan geçmezse, temizlenmez.

Heterobilim Okulu'nda bilgi, terden utanmaz; tam tersine, teri delil sayar.

Çünkü fikir, steril bir odada değil; yorulmuş insanın iç çekişinde büyür.

Nörofilozofi bize şunu fısıldar: zihin soyut değil, kaslıdır; düşünmek, bedensel bir eylemdir.

Parmak ucu titrer, nefes değişir, kalp hızlanır.

Felsefenin unuttuğu bu bedensel hakikati, biz geri çağırıyoruz.

Bir seminerde bir öğrenci "hocam, düşünmek de bir kas hareketi midir?" diye sorduğunda gülümsedim. Evet, dedim. Ama en çok çalışması gereken kas, kalptir. Kalpsiz beyin, algoritmadır; beyni olmayan kalp ise batıl. Nörofilozofi, bu ikisini kavga ettirmeden yan yana oturtmanın sanatı.

3. Yerel Bilinç, Küresel Kibir

Küresel akademi, çoğu zaman kendi sesinin yankısına âşık.

Bir konferansta dinlediğim "küresel beyin ağları" sunumunda, haritanın ortasında Türkiye yoktu.

Sustum, sonra düşündüm: "Yokluk, varlığın en ağır biçimi."

Nörofilozofi, yerel bilinci inkâr eden bu tür şematik gururlara karşıdır.

Çünkü her kültür, zihinsel evrimin bir frekansıdır.

Bir Karadeniz türküsünün inişli çıkışlı melodisinde, limbik sistemin en eski yankısı vardır; bir Mevlevî devrinde, sinir sisteminin içsel döngüsü.

Biz bunları folklor olarak değil, **nöral tarih** olarak okuyoruz.

düzleminden çıkarıp sinirbilimsel verilerle yeniden temellendirme çağrısı yapar. Bu çizgi daha sonra Paul Churchland, Owen Flanagan, Antonio Damasio, Thomas Metzinger, Patricia Smith Churchland ve Andy Clark gibi isimlerle gelişti; bazı yönleriyle eliminatif materyalizm (zihinsel kavramların bilimsel ilerlemeyle "tasfiye" edileceği fikri) temelinde durur, diğer yönüyle "embodied cognition" (bedenlenmiş biliş) akımıyla birleşir. Ancak Heterobilim Okulu'nun nörofilozofi yorumu, Batı'daki bu indirgemeci hattı aşar: beyni yalnız biyolojik değil, etik, poetik, sosyolojik ve yerel bilinç topografyası olarak görür; yani Patricia Churchland'ın "mind-brain unity" önermesi burada "mind-brain-merhamet-hafıza" eksenine genişletilir. Kısacası: **Köken:** Patricia Churchland, 1986; **Geliştiriciler:** Paul Churchland, Flanagan, Damasio, Metzinger, Clark; **Heterobilim Yorumu:** Nörofilozofiyi indirgeme değil, vicdanın sinirsel geometrisi olarak yeniden yazmak. **Filozof Kirpi:** "Beyni anlamak yetmez; anlamı beyinden kurtarmak da gerekir."

Bir öğrencim "hocam, Batı'nın teorisini reddediyor musunuz?" diye sordu.

Hayır, dedim. Reddetmiyorum; ama tek geçit saymıyorum.

Heidegger'in varlık kaygısını, Bachelard'ın mekân poetikasını, Foucault'nun bilgi iktidarını okuyorum; ama aynı anda Pir Sultan'ın nefesini, Yunus'un sade sezgisini, Sezer'in yersel sosyolojisini, Karakoç'un dirilişini de dinliyorum.

Heterobilim Okulu'nun kuralı şu: **hakikat çoğuldur, ama sesler eşit yankılanmadıkça demokrasi yalandır.**

4. Zihin Teknolojisi mi, Vicdan Tekniği mi?

Bir laboratuvar da nöroteknoloji geliştiren bir ekip düşün; beyinden veri alıyor, duygu haritası çıkarıyor.

O verinin içinde yalnız elektrik değil, bir annenin endişesi, bir öğrencinin utancı, bir göçmenin korkusu var.

Bu veriler kimin kasasında duracak?

Bilgi, ahlâkı olmadan işlendiğinde zulme dönüşür.

Nörofilozofi, **etik protokol** olmadan hiçbir bilimsel ilerlemenin sahici olmadığını söyler.

Teknolojiye düşman değiliz; ama teknolojinin yutkunduğu her değeri kayda geçiriyoruz.

Vicdanın ölçüm cihazı yok; ama o cihazı üretmeye çalışan her proje, önce kendi aynasına bakmalı.

Ayna kirliyse, veri lekeli çıkar.

Bir mühendis arkadaşım "biz nötrüz" dediğinde içim ürperdi.

Nötrlük, en tehlikeli maske; çünkü sorumluluğu görünmez kılar.

İnsanın olduğu yerde nötrlük olmaz; seçim vardır.

Seçimin olduğu yerde etik doğar; etik yoksa, sadece işlem kalır.

14

5. Heterobilim'in Metrikleri: Ölçü, Rıza, Hata

Heterobilim Okulu'nda ölçmek ayıplanmaz, ama ölçünün kime hizmet ettiğine bakılır.

Bir metrik geliştiriyorsan, vicdanın kalibrasyonunu da yapacaksın.

Biz üç temel ölçü önerdik:

— **Yerel Bilinç İndeksi:** dilin, hafızanın ve kokunun toplumsal karşılığı.

— **Poetik Topografya Ölçeri:** anlatı derinliği, ritmik farkındalık, koku-ses eşleşmesi.

— **WBW Etik Skoru:** paylaşımda rıza, veride şeffaflık, müdahalede sınır.

Bunlar birer laboratuvar aracı değil; düşünme biçimi.

"Bilim duygusuzdur" diyenler, duygunun ölçüsünü bilmeyenlerdir.

Bir cümlenin içinde kırık bir kelime varsa, orada duygu vardır; orada insani hata, yani hakikat vardır.

Biz hatayı saklamıyoruz; onu kanıt olarak gösteriyoruz.

6. Felsefe Bir Lüks Değil, Dayanıklılık Biçimi

Sık sık soruyorlar: "Bu kadar karmaşık kuram, bu yoksul ülkede ne işe yarayacak?"

Ben gülüyorum: Felsefe, lüks değil, dayanıklılıktır.

İnsan düşünmezse, başka birinin algoritması onun yerine düşünür.

O zaman kaderin biçimi dosya uzantısına döner: .docx, .pdf, .psd veya ai.

Felsefe, insanın yazgısını kendi eliyle yeniden biçimlendirme cesaretidir.

Heterobilim Okulu bu yüzden var: düşüneni yalnız bırakmamak, düşüncenin üstüne gölge düşüren her iktidarı teşhir etmek için.

Bir gün biri çıkıp "sizi kim finanse ediyor" diye sorduğunda
"yorgun vicdanlar" dedim.

Güldüler. Ama doğrudu: bizi yorgun vicdanlar finanse ediyor; çünkü hâlâ utanma duygusu kaybolmadı.

7. Nöral Estetik: Düşüncenin Şiirle Teması

Nöral estetik, beynin ritimle kurduğu duygusal sözleşmedir.

Bir dizenin, bir tabloya baktığında gözün kenarına bıraktığı yanma hissi, sinapların poetik karşılığıdır.

Heterobilim Okulu, bu yanmayı yüceltir.

Çünkü soğuk bilgi taş keser; yanma, insanı diri tutar.

Zihinle şiir yan yana geldiğinde, bilim de rahatlar, kalp de.

"Poetik topografya" bu uzlaşının haritasıdır.

Bir düşünce, duygusuz yazıldığında ölür; ama aşırı duyguyla da körleşir.

Bu yüzden yazmak, bir denge değil, sürekli bir deneme hâlidir.

Biz o denemeyi her gün yeniden yapıyoruz.

8. Heterobilim Okulu'nun Son Cümlesi

Bütün bu metinlerin arasında sessiz bir cümle dolaşiyor: **"Bilgi, bir vicdan biçimidir."**

Bu cümleye tutunuyorum.

Nörofilozofi, beyindeki kıvılcımı anlamaya çalışırken, insanın içindeki karanlığı da unutmamalı.

Çünkü karanlık olmadan ışık sahici görünmez.

Heterobilim Okulu, işte o karanlığı korkmadan izleyenlerin okuludur.

Bir kavramın anlamı bittiğinde, onun yerine şiir konuşur;

bir şiirin sözü tıkandığında, onun yerine suskunluk.

Biz her ikisine de yer bırakıyoruz: şiir ve suskunluk.

Çünkü hakikat, bazen sözle değil, sadece yüz ifadesiyle geçer.

Şimdi gözlerimi kapatıyorum; içimde yavaş bir uğultu, bir ritim.

Beynim sessiz ama içim konuşuyor:

"Bilmek, yetmez; paylaş.

Anlamak, yetmez; anımsa.

Görmek, yetmez; utan."

İşte Heterobilim Okulu'nun nörofilozofik yasası budur:

Zihin bir laboratuvar değil, ahlâkın çalışma odasıdır.

BİBLİYOGRAFYA

NÖROFİLOZOFİ — KURUCU VE ÇAĞDAŞ METİNLER

- *Neurophilosophy: Toward a Unified Science of the Mind–Brain* (Nörofilozofi: Zihin–Beyin İçin Birleşik Bilim) — Patricia Churchland, 1986
- *Matter and Consciousness* (Madde ve Bilinç) — Paul M. Churchland, 1984
- *Consciousness Reconsidered* (Bilinç: Yeniden Düşünölmüş) — Owen Flanagan, 1992
- *The Feeling of What Happens* (Olan Biteni Hissetmek) — Antonio Damasio, 1999
- *Self Comes to Mind* (Ben Zihne Nasıl Gelir) — Antonio Damasio, 2010
- *The Ego Tunnel* (Benlik Tüneli) — Thomas Metzinger, 2009
- *Surfing Uncertainty* (Belirsizliği Sürmek) — Andy Clark, 2016

NÖROESTETİK, POETİK TOPOGRAFYA, SANAT–BEYİN

- *Inner Vision: An Exploration of Art and the Brain* (İçsel Görüş: Sanat ve Beyin) — Semir Zeki, 1999
- *The Aesthetic Brain* (Estetik Beyin) — Anjan Chatterjee, 2014
- *Neuroaesthetics* (Nöroestetik) — Oshin Vartanian & Anjan Chatterjee (eds.), 2014
- *La Poétique de l'Espace* (Mekânın Poetikası) — Gaston Bachelard, 1957
- *La Chambre Claire* (Camera Lucida) (Aydınlık Oda) — Roland Barthes, 1980

BEYİNLERARASI EŞZAMANLILIK (WBW), RİTİM VE SENKRONİ

- "Hyperscanning: Simultaneous fMRI During Linked Social Interaction" (Hipertarama: Bağlı Sosyal Etkileşimde Eşzamanlı fMRI) — P. Read Montague vd., 2002
- "Large-Scale Brain-to-Brain Coupling During Natural Communication" (Doğal İletişimde Geniş Ölçekli Beyinden Beyne Eşleşme) — Uri Hasson vd., 2012
- "Attentional Entrainment to Music" (Müziğe Dikkatin Eşzamanlanması) — Edward W. Large & Mari Riess Jones, 1999
- *Rhythms of the Brain* (Beynin Ritimleri) — György Buzsáki, 2006

FENOMENOLOJİ, BEDENLENMİŞ BİLİŞ, EKOLOJİK ALGI

- *Phénoménologie de la Perception* (Algının Fenomenolojisi) — Maurice Merleau-Ponty, 1945
- *The Embodied Mind* (Bedenlenmiş Zihin) — Francisco Varela, Evan Thompson, Eleanor Rosch, 1991
- *The Ecological Approach to Visual Perception* (Görsel Algıya Ekolojik Yaklaşım) — James J. Gibson, 1979
- *Mind in Architecture* (Mimaride Zihin) — Juhani Pallasmaa & Sarah Robinson (eds.), 2015

ETİK, NÖROHAKLAR VE NÖRAL MAHREMİYET

- "Four Ethical Priorities for Neurotechnologies and AI" (Nöroteknolojiler ve YZ İçin Dört Etik Öncelik)
- Rafael Yuste vd., 2017
- "Towards New Human Rights in the Age of Neuroscience and Neurotechnology" (Nörobilim ve Nöroteknoloji Çağında Yeni İnsan Haklarına Doğru) — Marcello Ienca & Roberto Andorno, 2017
- *Totalité et Infini* (Bütünlük ve Sonsuz) — Emmanuel Levinas, 1961
- *Thinking, Fast and Slow* (Hızlı ve Yavaş Düşünme) — Daniel Kahneman, 2011

KENT, DİKKAT VE DUYGUSAL COĞRAFYA

- *The Image of the City* (**Kentin İmgesi**) — Kevin Lynch, 1960
- *Atlas of Emotion* (**Duygunun Atlası**) — Giuliana Bruno, 2002
- *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture* (**Genius Loci: Mimarinin Fenomenolojisine Doğru**) — Christian Norberg-Schulz, 1980
- "View Through a Window May Influence Recovery from Surgery" (**Pencereden Manzara İyileşmeyi Etkileyebilir**) — Roger S. Ulrich, 1984

HAFIZA, RÜYA VE HOLOGRAFİK BEYİN

- *Brain and Perception: Holonomy and Structure in Figural Processing* (**Beyin ve Algı: Betimsel İşlemede Holonomi ve Yapı**) — Karl H. Pribram, 1991
- *Wholeness and the Implicate Order* (**Bütünlük ve İçkin Düzen**) — David Bohm, 1980
- *Die Traumdeutung* (**Rüyaların Yorumu**) — Sigmund Freud, 1900
- *Mnemosyne-Atlas* (**Mnemosyne Atlası**) — Aby Warburg, 1929

TÜRKİYE BAĞLAMI / SAHA, RİTÜEL, BELLEK

- *The Politics of Public Memory in Turkey* (**Türkiye'de Kamusal Hafızanın Siyaseti**) — Esra Özyürek (der.), 2007
- *Ritüel, İktidar, Performans* (**Ritual, Power, Performance**) — Ayşe Gül Altınay (der.), 2011
- *İstanbul: Memories and the City* (**İstanbul: Hatıralar ve Şehir**) — Orhan Pamuk, 2003
- *Türkiye'de Gündelik Hayatın Ritüelleri* (**Ritüeller ve Gündelik Hayat**) — Nurdan Gürbilek (der.), 2010

NÖROTEKNOLOJİ, KLİNİK VE UYGULAMA

- *Neuromodulation* (**Nöromodülasyon**) — Elliot S. Krames, P. Hunter Peckham, Ali Rezai (eds.), 2009
- *Transcranial Brain Stimulation* (**Kafatası Üstü Beyin Uyarımı**) — Vincent Walsh, Alvaro Pascual-Leone, 2003
- *Clinical Brain Mapping* (**Klinik Beyin Haritalama**) — S. H. Huang & A. P. George (eds.), 2017

HETEROBİLİM OKULU KAYNAKLARI (İÇ KAYNAKLAR VE DOSYALAR)

- *Nörofilozofî Atlası — Zihnin Poetik Anatomisi* (**Heterobilim Okulu İç Metni**) — İmdat Demir (Filozof Kirpi), 2025
- *Holografik Beyin ve Hafızanın Şehir Planı* (**Saha Notları ve Şiirsel Denemeler**) — İmdat Demir, 2025
- *Nöroteknoloji ve WBW'nin Siyaseti* (**Etik Çerçeve ve Uygulama İlkeleri**) — Heterobilim Okulu Çalışma Metni, 2025
- *Nöral Mahremiyet Anayasası — Taslak* (**Haklar, Rıza, Mülkiyet**) — Heterobilim Okulu, 2025
- *Poetik Topografya: Koku-Doku-Işık* (**Kuramsal Notlar ve Saha Fragmanları**) — Heterobilim Okulu, 2025
- *Fablobilim Fakültesi Profilleri* (*Filozof Ahtapot, Filozof Meşe, Filozof Kirpi*) (**Poetik-Kuramsal Portreler**) — Heterobilim Okulu, 2025
- *Dikkat Vergisi: Kurumsal Tekinsizlik ve Kent Gürültüsü* (**Politika Taslağı**) — Heterobilim Okulu, 2025